

Bouwen schaadt. Het lijkt wel of we dat de laatste decennia met zijn allen zijn gaan geloven, schrijft architect Rob Hendriks. In dit stuk onderzoekt hij hoe dat komt. En laat hij zien dat locaties waar we nu vaak niet aan denken, juist gebaat kunnen zijn bij bebouwing.

door Rob Hendriks

De discussie over de verrommeling van het land wordt steevast gevoerd aan de hand van wat we allemaal kunnen waarnemen: de gerealiseerde ontwerpen. Bijna altijd gaat het over de architectuur en over de (ontbrekende) relatie van het gebouwde met de omgeving. Of het nu nieuwe bedrijventerreinen betreft, dorpsuitbreidingen, de bouw van recreatieparken of nieuwe stallen van schaalvergrotende boeren: we aanschouwen het bouwresultaat en oordelen vervolgens vaak negatief. Dat is niet zo gek, we vormen onze opinies nu eenmaal grotendeels op basis van impressies en observaties. Maar een onderliggende vraag krijgt hierdoor nauwelijks aandacht: waarom is er juist dáár gebouwd en niet op een plaats waar een gebouw een goede toevoeging had kunnen zijn?

Dat komt, vermoed ik, doordat we (vanaf het midden van de vorige eeuw al) bouwen als een noodzakelijk kwaad zijn gaan zien. We merken dat wat vroeger

Nieuwbouw hoeft niet schadelijk te zijn. Integendeel. Maar de architect kan het niet alleen

wel lukte, namelijk het toevoegen van kwaliteit aan een plaats, niet meer als vanzelf gaat. Het lukt ons blijkbaar niet om eigentijdse, hoogwaardige woon-/werkomgevingen te maken. Met name in een gebied met veel landschappelijk schoon, verre zichten en karakteristieke nederzettingen valt dit in negatieve zin extra op. Het is dan ook niet verwonderlijk dat we bouwen in het landschap langzaamaan gelijk zijn gaan schakelen met kwaliteitsvermindering. En dat beleidsmakers en ruimtelijke ordenaars proberen de schade te beperken door te bouwen op plaatsen waar het ogenschijnlijk niet zoveel kwaad kan. Gebundeld rond steden en dorpen, langs de snelweg of in gebieden die niet voor waardevolle landschappen doorgaan. Zulke plekje's zullen we altijd weer vinden. Maar als het heel veel plekje's worden en er geen nieuw beleefbaar landschap bijkomt, bevestigt elk nieuwbouwproject juist het vooroordeel 'bouwen = kwaliteitsverlies' en kunnen we ons nog lang blijven verwonderen over de verrommeling. Zinniger lijkt het me om te kijken hoe we het ruimtelijke-orderingsproces zo kunnen inrichten dat nieuwbouw (weer) bijdraagt aan kwaliteitsverhoging in het landschap.

Wie is verantwoordelijk?

In het zomernummer van Noorderbreedte (2008-3) stonden de antwoorden op *negen lastige, zeer uiteenlopende vragen over architectuur*, gesteld aan vier architecten en architectuurhistorici. De vragen liepen uiteen. Toch viel in enkele antwoorden over (gebrekkige) architectuurkwaliteit wel een rode draad te ontdekken, een die je ook aantreft in de actuele discussie over de verrommeling van Nederland: bedrijventerreinen langs de snelwegen en aan de dorpsranden verdienen betere architectuur. Vaak krijgen in de discussie de architecten de verantwoordelijkheid toebedeeld voor de schreeuwerige uitstallingskramen. Terecht?

Een van de vragen in Noorderbreedte luidde: *Welke plaats in het Noorden gunt u een goed gebouw en wie mag het ontwerpen?*

De vraag impliceert bijna dat de keuze voor de goede architect bepalend is voor een geslaagd resultaat. Gelukkig doen zich soms inderdaad situaties voor waarbij een alledaagse opgave voor een plaats in combinatie met een goede ontwerper een resultaat oplevert dat boven de verwachtingen uitstijgt. Helaas staat vaker de aan een architect gevraagde bijdrage niet in verhouding tot

Hoeveel eer valt er voor de architect nog te behalen op het moment dat hij in beeld komt, namelijk helemaal aan het eind van de keten?

de verantwoordelijkheid die de buitenwereld denkt dat hij gehad heeft. Het helpt ook niet als de media het woord 'architect' blijven gebruiken in de betekenis van *meesterlijk bedenker*: de architect van de oplossing van de kredietcrisis, de architect van de genocide, et cetera. Hoeveel eer valt er nog te behalen op het moment dat hij in beeld komt, namelijk helemaal aan het eind van de keten? De (verkeerde) plaats van bijvoorbeeld een bedrijventerrein ligt vast, het budget is al grotendeels uitgegeven aan de aankoop van de grond en met zicht op het pand vanaf de snelweg en maximalisatie van het volume zijn de belangrijkste ambities van de opdrachtgever wel zo ongeveer vervuld. Binnen deze kaders kan een kritische architect er nog het beste van proberen te maken (*beperk de schade*) of bedanken voor de eer. Met architectuur valt dan niet veel meer te redden. Groter is de kans dat een overijverige ontwerper de zichtbaarheidswens van de opdrachtgever tot ontwerpconcept verheft. En dat het gebouwde resultaat de conclusie dat hier niet gebouwd had moeten worden, dus nog eens extra onderstreept.

Suffe toetsers

In genoemde vragenrubriek vraagt Auke van der Woud zich af 'of er voor die gebieden geen welstandstoezicht bestaat'. Natuurlijk heeft iedereen een eigen verantwoordelijkheid in het proces van ruimtelijke ordening, ontwerp en bouw. Een architect kan van een opdracht meer proberen te maken dan zijn opdrachtgever hem vraagt. Of de opdracht weigeren als die hem niet ambitieus genoeg gesteld is. De welstandscommissie echter is, zoals geregeld uit de mond van de huidige voorzitter in Groningen valt op te tekenen,

niet meer dan een 'club serieuze, maar suffice toetsers'. Aan de hand van de criteria in de door een gemeente opgestelde welstandsnota bekijkt zij of de ontwerper met zijn plan over de lat springt of niet. Zij is geen kwaliteitsteam met als doel de architectonische kwaliteit op een hoger niveau te brengen. Het is dan ook niet aan de commissie te beoordelen of het niet beter had gekund, hoezeer zij dit soms ook zou wensen en hoezeer de handen van de architectleden jeuken om de ingediende plannen van collega's aan te pakken. De commissie toetst slechts aan het gemeentelijk welstandsbeleid. En als de daarin opgenomen criteria zacht zijn, dan is een zes-min een voldoende.

Los van de planbeoordelingen kan de welstand wel in overleg treden met een gemeente over de nota, bijzondere aandachtsvelden of te verwachten probleemgebieden. Wanneer dat gebeurt, blijkt doorgaans dat elk dorp, buitengebied of stad delen heeft die als achterkanten worden gezien en ook als zodanig worden behandeld. Achterkanten die achterkanten blijven omdat de lat er bewust laag ligt om bedrijven te faciliteren. Maar ook deze achterkanten kunnen in een volgende verstedelijkingsgolf opgeslokt worden en zo plotseling tot voorkant promoveren.

Bouwopgave als positieve bijdrage

Criteria waaraan plannen voor bijvoorbeeld bedrijventerrein moeten voldoen, zijn doorgaans soepel, om niet te zeggen mager. Dit heeft alles te maken met de grondprijs. Een prijs die, vanaf het moment dat besloten is welk weiland we tot zichtlocatie verheffen, al een flink aantal keren over de kop gegaan is voordat de eindgebruiker

er zijn onroerend goed kan laten ontwerpen en bouwen. Het feit dat een ondernemer zijn budget voor grondaankoop en bouw maar één keer kan uitgeven, maakt het bouwbudget al snel de sluitpost nadat hij de grond heeft verworven. Vanuit dat perspectief ligt het voor de hand dat de hoogte van de architectonische ambitie die de gemeente in een welstandsnota kan vastleggen omgekeerd evenredig is met de zichtbaarheid van de locatie.

Dirk Baalman van het Overijsselse expertisecentrum voor ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijk erfgoed Het Oversticht bepleitte recentelijk in een debat dit principe om te draaien. Maak de kavels aan de randen van het bedrijventerrein het goedkoopst en leg juist daar de lat hoog. Een prima idee wanneer de locatie voor het nieuwe bedrijventerrein al vastligt. Maar was het niet nog beter geweest juist op het punt van locatiekeuze te studeren op alternatieven?

Om eens niet te denken vanuit een *beperk-de-schade-scenario* of – zoals bij bedrijventerrein meestal het geval is – vanuit een *ontdek-je-plekje*-insteek waarbij het commerciële belang van de ontwikkelende partij prevaleert? In plaats daarvan moeten beleid en planontwikkeling zich meer richten op scenario's waarbij de bouwopgave dient om lokale kansen te benutten en knelpunten